

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عربی (۳)

سال سوم آموزش متوسطه

رشته‌های علوم تجربی - ریاضی و فیزیک

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

نام کتاب : عربی (۳) - ۲۵۴/۱

مؤلفان : عیسی متقی‌زاده، حمیدرضا میرحاجی

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره‌ی کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی

نقاش : محمدحسین تهرانی، مانا نبوی فرهنگمند

صفحه‌آرا : علی نجمی

طراح جلد : محمدحسین تهرانی

ناشر : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران - تهران - کیلومتر ۱۷ جاده‌ی مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)

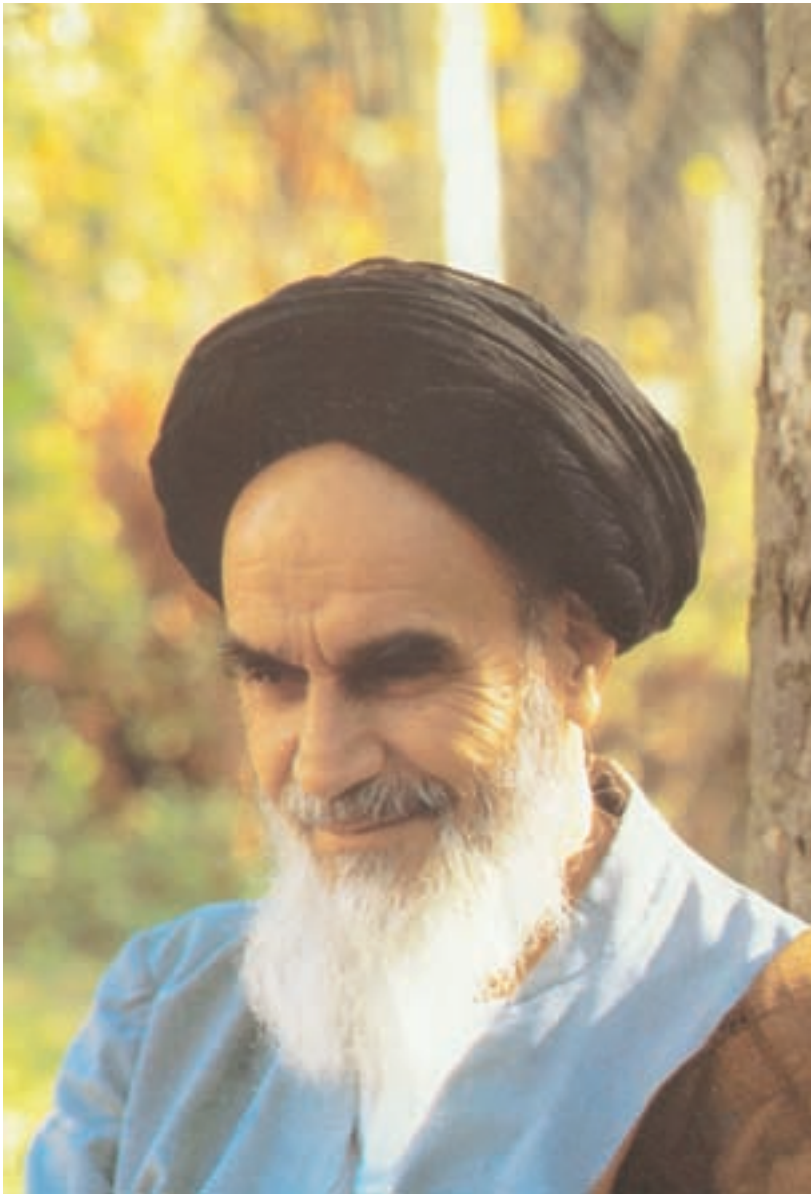
تلفن: ۵ - ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۱۳۴۴۵/۶۸۴

جایخانه : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»

سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ نهم ۱۳۸۹

حق چاپ محفوظ است.

شابک X-۲۹۱-۰۵-۰۹۶۴ - ISBN 964-05-0291-X

نگوید که لغت عربی هم از ما نیست ؛ لغت عربی از ماست ؛
لغت عربی لغت اسلام است و اسلام از همه است.
امام خمینی

راز شیفتگی پاره‌ای از ادیبان مغرب‌زمین - چون نویسنده‌ی بزرگ آلمانی «گوته» و یا ادیب مشهور روسی «تولستوی» - دهها تن دیگر - به زبان عربی و توجه بدان از یک‌سو به توانایی‌ها و ظرایف نهفته در این زبان برمی‌گردد که بیان معانی و مفاهیم دقیق و استوار را امکان‌پذیر ساخته است، و از سوی دیگر به انبوه آثار نظم و نثر و «نماد»‌های ماندگاری مربوط می‌شود که توانسته است ظرایف و دقایق معانی را در قالب الفاظ و جملات و اسلوب‌های سهل و ممتنع به منصه‌ی ظهور رساند!

ما ایرانیان مسلمان از همان آغازین سال‌های ورود اسلام به ایران، با عشق و دل‌دادگی، زبان عربی را بسان زبان خویش تلقی کردیم و از هیچ کوششی در راه توسعه و رشد و ارتقای آن دریغ نکردیم. سیبویه «شیرازی»، زمخشری «خوارزمی»، عبدالقاهر «جرجانی»، تفتازانی «قوجانی» و دهها و صدها ادیب دانشمندی که همگی از استوانه‌های درخشان فرهنگ و ادب عربی به‌شمار می‌روند، برای خدمت به زبان الهی قرآن، وارد میدان شدند و دقایق و ظرایف موجود در این زبان را در مقابل‌انظار صاحبان ذوق و فکر و قلم نهادند و توانایی‌ها و ظرایف موجود در این زبان را هرچه بیشتر و بیشتر عیان کردند.

اکنون و در زمان حاضر نیز نگاه ما به این زبان، به‌عنوان یک زبان بیگانه نیست. زبان عربی، زبان فرهنگ و دین و آیین ما است و تمامی تلاش‌هایی که برای تعلیم و تعلم این زبان صورت می‌گیرد، به‌منظور بالندگی و رشد فرهنگ و آیینی است که از آن ماست! اگر دغدغه‌ی هویت‌یابی آزارمان می‌دهد، اگر برای فردای میهن و مرز و بوم خود اهمیت قائلیم، اگر به استقلال فکری خویش پایبندیم و از تقلید و دنباله‌روی صرف و به دور از تعقل، نگران و بیزار، می‌بایست برای نمادهای فرهنگی خود ارزش قائل باشیم، و این ارزش‌گذاری را در عمل و فعل خویش نمایان کنیم! زبان قرآن یکی از نمادهای فرهنگی ما ایرانیان است. وظیفه‌ی ما یادگیری این زبان و تلاش در جهت استفاده‌ی مستقیم از عبارات و متونی است که به این زبان نازل شده و نگارش یافته است! گروه عربی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف در راستای نکات فوق‌الذکر، تلاش نموده تا به سهم خود و با توجه به محدودیت‌ها و موانع عدیده‌ای که بر سر راه تألیف و آموزش این درس وجود دارد، مسیر آموزش زبان قرآن را هموار و جذاب نماید. و در راه ایفای این مسؤولیت و در محدوده‌ی کتاب‌های درسی هر آن‌چه را که در توان داشته برای آسان کردن و جذاب نمودن آموزش زبان وحی به‌کار بسته است. بدین منظور از آغاز دوره‌ی راهنمایی تا کتاب حاضر سعی شده - با توجه به هدفی که برای آموزش زبان عربی در مدارس در نظر گرفته شده - محتوای کتب، در همین محدوده‌ی خاص نیز از تنوع و جذابیت برخوردار باشد و بتواند نگاه دانش‌آموز را به سوی خود معطوف کند. قدم اساسی و مهم در آموزش زبان عربی در ایران این است که تلاش کنیم غبار «سنگینی و دشواری» را که قرن‌هاست به ناحق، چهره‌ی «زبان قرآن» را پوشانده است بزداییم و به مخاطب ایرانی نشان دهیم که یادگیری این زبان به راحتی امکان‌پذیر است و با روش‌های جدید آموزشی هم قابلیت انطباق دارد. درصورت تحقق چنین امری، تمامی تبلیغات منفی و ذهنیت‌های شکل گرفته علیه این زبان جای خود را به آغوش باز مخاطبانی خواهد داد که مشتاقانه به آموختن زبان وحی روی می‌آورند!

در این چند سال و هم‌زمان با انتشار کتاب‌های آموزش زبان عربی در مقطع راهنمایی و متوسطه، موجی از نشاط و فعالیت و حرکت در مسیر آموزش زبان عربی به‌وجود آمده است. پاره‌ای از معلمان فاضل و خوش‌ذوق و صاحبان رأی و قلم و هنر از امکانی که در کتاب‌های درسی پیش آمده به نواحسن در جهت بهبود کیفیت آموزش زبان قرآن بهره‌جستند و خود نتایج این تغییر و تکمیل روش را به عیان مشاهده و احساس کردند. افق آینده‌ی آموزش این درس به دست باکفایت معلمان فاضلی است که تنها عشق و ایمان به خدمت کردن به زبان وحی آنان را به تکاپو انداخته و بدون هیچ چشم‌داشتی، کام مخاطبان را به شیرینی زبان وحی آشنا می‌کنند.

کتاب حاضر در حقیقت آخرین حلقه از سلسله کتب مرحله‌ی متوسطه‌ی آموزش زبان عربی است، برای آشنایی بیشتر با جزئیات آن به چند نکته اشاره می‌شود:

کتاب حاضر چون کتاب‌های گذشته از سه بخش اساسی تشکیل شده است:

۱- متون

مطالب کتاب از هفت متن اصلی تشکیل شده است، عبارت‌ها و جملات متون اغلب شامل لغاتی است که با مستقیماً و یا از طریق مشتقات و هم‌خانواده‌های آن در قرآن کریم و متون دینی کاربرد فراوان دارد. توجه به تلفظ صحیح و روان خوانی متون و همچنین ترجمه صحیح عبارات از اموری است که باید بدان توجه کافی مبذول داشت. آن‌گونه که بارها متذکر شده‌ایم از آن‌جا که هدف از آموزش زبان عربی تقویت قوه‌ی درک و فهم متون دینی و فرهنگ اسلامی است از این‌رو اهتمام به درک صحیح معنای عبارات و تقویت این محور از توانایی‌های زبان، از اولویت‌هایی است که در کتاب حاضر و کتاب‌های پیشین مورد توجه بوده است. دبیران محترم با اتخاذ سیاست‌ها و روش‌های مناسب می‌بایست این توانایی را در دانش‌آموزان تقویت کنند. از سوی دیگر با توجه به هدف فوق، و علی‌رغم محدودیت اختیار در انتخاب متون و واژگان، تلاش شده که متون انتخابی از تنوع و جدایی‌ت برخوردار باشند.

۲- قواعد

از کتاب سال اول راهنمایی تا کتاب حاضر تلاش شده که ضمن اتخاذ سیاست اصولی مشارکت دانش‌آموز در امر یادگیری و ایجاد فضای مناسب برای سهیم کردن دانش‌آموز در فرایند یادگیری، از روش‌ها و راه‌های مختلف و متنوعی استفاده شود تا دانش‌آموز در تمام پایه‌ها با یک حرف و یک سخن واحد مواجه نشود، و در هر سال با روشی جدید و اسلوبی غیر از اسلوب‌های پیشین برخورد کند!

در آغاز همه‌ی صفحات «قواعد» که با عنوان «منهج» ارائه شده، ابتدا در زیر عنوان «مقدمه» تلاش شده که بدون بهره‌گیری از زبان قواعد و دستور، مدخلی فراهم شود تا دانش‌آموز مهیای پذیرش موضوع درس شود. این نکته برای دبیران محترم مسلم است که ایجاد زمینه‌ی مناسب و فضای متناسب با موضوع درس، از نکات کلیدی برای بهره‌گیری از روش‌های فعال و مناسب است! در ادامه‌ی «مقدمه»، «فوائد» مطرح می‌شود که همانند کتاب پیشین به منظور ایجاد سؤال در ذهن دانش‌آموز است. دانش‌آموز تا نداند گمشده‌ی او چیست و به دنبال چه باید بگردد، سخنان معلم را در نمی‌یابد و راهنمایی‌های وی او را به مقصد رهنمون نمی‌سازد، که گفته‌اند: «السؤال نصف العلم!»

از درس سوم با عنوانی به نام «تمهید» روبرو می‌شویم که داستان خانواده‌ای است که هر بار با مسأله‌ی خاصی روبرو می‌شود. غرض از آوردن این متن آن است که دبیر محترم در ادامه‌ی ایجاد سؤال در ذهن دانش‌آموز، داستانی را مطرح می‌کند و در ضمن آن سؤالات مشخصی را برای مخاطب، ملموس می‌سازد. چه خوب است که داستان‌های خانواده‌ی مجددی در قطعی بزرگ‌تر، همراه با تصویر آماده شود و در حالی که کتاب از سوی دانش‌آموز بسته شده، معلم با بهره‌گیری از این متن، و به زبان عربی، سؤالات موردنظر خود را مطرح کند.... از این به بعد دانش‌آموز باید بداند که دیگر به دنبال چه می‌گردد و در ادامه‌ی کار، کلید مشکل او چیست و کجاست!

نکته‌ای که درباره‌ی روش تدریس قواعد این کتاب باید گفته شود این است که دبیر محترم می‌بایست تلاش کند قواعد موردنظر را با ایجاد زمینه‌ی مناسب برای الگوبرداری و سپس با تکرار و تمرین، ملکه‌ی ذهن سازد. اجتناب از روش‌های سنتی آموزش و بهره‌گیری از روش «الگوبرداری» و سپس «تکرار و تمرین» نه تنها نتایج آموزش را دو چندان می‌کند، بلکه مخاطب «فراری» از درس را نیز به پای میز درس و بحث می‌کشاند، و مهم‌تر از همه این که غبار «سنگین» دشوار و غیرآموزشی بودن درس عربی و جذاب و متنوع نبودن و غیرمنطبق بودن آن با روش‌های جدید را نیز از اذهان می‌زداید و زمینه‌ی مساعدی برای جذب فراگیران به آموزش زبان وحی فراهم می‌سازد!

در فرصت‌های مناسب و در لابه‌لای موضوع‌های درس، ارزشیابی‌هایی نیز مطرح شده است که حل درست آن‌ها، معلم و دانش‌آموز را مطمئن می‌کند که موضوع خوانده شده را به خوبی فرا گرفته‌اند.

۳- تمرینات

تمرینات پایان هر درس، ادامه‌ی ارزش‌یابی‌هایی است که تحت عنوان «اختیر نسک» در خود درس مطرح شده است.

عنوان «التطبیق» در آغاز هر تمرین، برای اطمینان یافتن بیشتر از آموخته‌های دانش‌آموزان است. تأکید بر این نوع تمرین در آغاز همه‌ی تمرینات، بیان‌گر آن است که آموخته‌هایمان می‌بایست در مرحله‌ی عمل و کاربرد، این‌گونه به‌تمر بنشینند و هنگام برخورد با متون و عبارات به‌کمک فراخوانده شود و پاسخ‌گوی مناسبی برای حل مشکلات ما باشد.

در کنار این سه بخش اصلی، بخش‌های دیگری در نظر گرفته شده که همگی با هدف تقویت قوه‌ی درک و فهم متون گردآوری شده است. این بخش‌ها عبارتند از:

الف - کارگاه ترجمه

همچون کتاب‌های پیشین، در این کتاب نیز صفحه‌ای با عنوان «کارگاه ترجمه» آماده شده که هدف آن تقویت قوه‌ی درک و فهم متون و عبارات است. تأکید بر ترجمه‌ی صحیح و آموزش دادن ترجمه‌ی امین و صحیح به دانش‌آموزان از وظایفی است که نباید از آن غفلت نمود!

ب - الصور الجمالیة فی القرآن الکریم

یکی از دلایل بی‌انگیزگی مخاطبان در امر آموزش زبان عربی، توجه یکسویه و نگاه تک‌بعدی به امر آموزش این زبان است. زبان عربی را تنها از منظر قواعد نگریستن و همه‌چیز را دریای آن قربانی کردن، نتیجه‌ای جز بی‌زاری و منفی‌نگری مخاطبان به همراه ندارد. باید این نکته را عیان کرد که آموختن قواعد، فقط برای فهم عبارات و معانی متون است و نه برای حفظ طوطی‌وار آن‌ها!

آموزش زبان عربی در ایران سال‌ها بلکه قرن‌ها است که فقط به یک محور از محورهای تشکیل‌دهنده‌ی زبان توجه نموده و محورهای دیگر را به فراموشی سپرده است! توجه به معانی مستور در ظاهر جملات و عبارات و گشودن این راه در آموزش این درس در کشور از مسؤولیت‌هایی است که معلمان و دبیران فاضل بر دوش خود احساس می‌کنند. این نکته را در نظر داشته باشیم که هرچه بتوانیم مخاطبانمان را بیشتر به ظرایف و دقایق معانی و مفاهیم موجود در عبارات و جملات راهنمایی کنیم و توانایی‌ها و نقاط قوت موجود در زبان وحی را به او گوشزد نماییم، بهتر می‌توانیم انگیزه‌های یادگیری را در او تقویت کنیم!

ج - فی ظلال الأدعية - فی رحاب نهج البلاغة

ساختارها و واژه‌های به‌کار رفته در متون و عبارات کتاب، می‌تواند دانش‌آموز را در فهم معانی ارزشمند موجود در کتب ادعیه و نیز نهج‌البلاغه یاری کند. و این نکته‌ای است که دانش‌آموز باید بدان توجه کند. کلمات و عبارات زبان عربی فصیح همه از یک اصل منشعب شده‌اند و آن «لسان عربی مبین» و زبان قرآن کریم است!

د - پژوهش‌های ادبی

ایجاد نشاط و فعالیت در آموزش و مصداق عینی بهره‌گیری از روش‌های اکتشافی در فرایند تدریس، منوط به استفاده از زمینه‌های کار و تحقیق دانش‌آموزی است. دانش‌آموز در این‌گونه فعالیت‌ها، از طرفی خود را با درس و بحث و معلم نزدیک‌تر احساس خواهد کرد و از سوی دیگر بر تثبیت بهتر آموخته‌های آموزشی در ذهن و روان خود قادر خواهد شد.

هرچند این قسمت جزء برنامه‌های اختیاری کتاب درسی است اما امیدواریم که به‌تدریج این‌گونه فعالیت‌های فوق برنامه از سوی دانش‌آموزان، جایگاه شایسته‌ی خود را باز یابد و همچون استان‌ها و مناطقی که کارنامه‌ی درخشانی از این نوع عملکرد از خود ارائه داده‌اند همه‌ی کشور زیر پوشش چنین عملکردی قرار بگیرد.

چند نکته:

۱- آموزش زبان عربی در مدارس از اهداف و ویژگی‌های خاصی برخوردار است. اتخاذ سیاست تقویت قوه‌ی درک و فهم و اولویت دادن به متون دینی و نیز امتزاج و در هم تنیدگی زبان فارسی و عربی، ظریف‌کاری‌ها و دقت‌هایی را طلب می‌کند که برنامه‌ریزان و مؤلفان، می‌بایست آن را در نظر بگیرند. این نوع هدف‌گیری و این‌گونه نگاه به آموزش، موجب می‌شود که تمامی سیاست‌ها در راستای برنامه‌های فوق قرار بگیرد. تحقق اهداف فوق‌الذکر در کنار سیاست‌های نوین آموزشی و ایجاد جذابیت و شیرینی در مسیر آموزش و زدودن بی‌علاقگی‌ها و رمیدن‌ها و ... از ساحت زبان وحی، مستلزم نگاهی چندجانبه به امر آموزش این درس است که امیدواریم به فضل الهی در تحقق اندکی از آن موفق بوده باشیم.

۲- توجه به متن و دریافت معنای صحیح از عبارت از اهداف اولیه‌ی آموزش زبان عربی است. این تعیین اولویت، مستلزم نگاهی جدی از سوی دبیران محترم و دست‌اندرکاران امر آموزش درس عربی به این امر مهم است. مشارکت دانش‌آموز در امر ترجمه و تمرین و ممارست بر متن‌هایی خارج از کتاب درسی و تقویت هنر ترجمه، از مسؤولیت‌های اولیه‌ی دبیران محترم این درس است.

۳- در زمینه‌ی قواعد، تلاش کنیم که این مُعضل یکسونگری به آموزش زبان عربی و توجه و اهتمام صرف به قواعد - بدون توجه به کاربرد و تأثیر آن در جمله - را حل کنیم. با توجه به هدف آموزش درس عربی، به قواعدی در کتاب بسنده شده که از سوی برخوردار از کثرت استعمال و شیوع در ساختارهای مختلف جمله باشند و از سویی دیگر مؤثر در فهم معنا و دریافت مفهوم عبارات. از این رو مؤکداً درخواست می‌شود که از ذکر قواعد خارج از چارچوب کتاب درسی پرهیز کنیم و هم و تلاش خود را صرف تثبیت آموزش‌هایی کنیم که به نحوی در کتاب ذکر شده باشد.

توجه به روش سهیم کردن دانش آموز در امر تعلیم، با بهره‌گیری از ترفند «الگو سازی» و «تکرار و تمرین» از اموری است که به فضل الهی به آن توجه کافی مبذول خواهیم کرد. در قسمت‌های «صیغه» که امر الگوسازی را برعهده دارد، در کنار استفاده از گج و تخته تلاش کنیم از چارته‌ها و کارت‌های آموزشی بهره بگیریم و مقداری از فعالیت و جنبش و تحرک خویش را در کنار استفاده از وسایل سنتی، صرف بهره‌گیری از این گونه وسایل آموزشی بسازیم.

۴- بارها تلویحاً و تصریحاً اشاره شده است که شرط لازم برای یک معلم فاضل و کارآمد در تدریس زبان، مسلح شدن به قدرت بیان مطالب بدان زبان است! دانش‌آموز عملاً باید دریابد که زبان قرآن، زبانی است زنده و پویا، و کاملاً متناسب و قادر برای ادای مطالب گوناگون علمی و ادبی و هنری و سیاسی و غیره! اختصاص دقایقی از وقت کلاس، به‌طور متناوب به سؤال و جواب و گفتگو در مورد درس به این زبان، و آموزش طریقه‌ی یادگیری به دانش‌آموزان و ایجاد فضای مناسب برای اختصاص ساعت‌های فوق‌برنامه از سوی مسؤولان مدرسه به آموزش طریقه‌ی مناظره و مباحثه در امور مختلف به زبان عربی می‌تواند در جذب مخاطبان به سوی زبان وحی تأثیر غیرقابل انکاری داشته باشد! در این رهگذر نبایست نگران وجود اغلاط لغوی و یا دستوری و یا عدم رعایت اصول صحیح ساختارهای جمله در عبارات خود باشیم، زیرا هدف مهم نشان دادن امکان بهره‌گیری از آموخته‌ها و استفاده‌ی از آن‌ها برای رفع نیازها و تفاهم با دیگران است!

۵- توجه به رعایت تلفظ صحیح و درست خوانی از اموری است که نمی‌بایست نسبت به آن کم‌توجهی نشان داد. مقدمه‌ی یادگیری، درست‌خوانی و رعایت اصول روان‌خوانی است. بنابراین هرچند این امر به سبب بدیهی بودن آن، جزء اهداف و آموزش‌های درس عربی نیامده است، اما پرواضح است که همکاران محترم و دبیران دلسوز به این مهم به اندازه‌ی کافی توجه کافی مبذول خواهند کرد!

۶- سرانجام این که امر ارزشیابی مستمر و غیرمستمر را جدی بگیریم و توجه داشته باشیم که نوع نگاه ما در انتخاب سؤالات می‌تواند به آموزش دانش‌آموزان سمت و سوی مناسب دهد. توجه به فهم و درک عمیق از عبارات و نگاه کاربردی به آموزش‌های داده شده، می‌تواند در نوع برداشت مخاطبان و کیفیت آموزش آنان تأثیر بسزایی بگذارد. پرهیز از دادن عین عبارات و سؤالات کتاب و ایجاد تنوع در سؤالات و اهتمام به اهداف موردنظر کتاب در ارزشیابی‌ها می‌تواند در تحول آموزش این درس بسیار مؤثر باشد.

۷- صفحات «الصور الجمالیة... فی رحاب...، و فی ظلال...» علاوه بر «پژوهش‌های ادبی» جزء صفحات اختیاری محسوب می‌شود. بنابراین تدریس آن بستگی به وقت کلاس و نظر دبیر محترم دارد.

در پایان به امید موفقیت برای همه‌ی دست‌اندرکاران آموزش زبان قرآن و وحی، از خداوند منان خواهانیم که ما را در مسیر تحول بخشیدن به آموزش زبان برگزیده‌ی یاری کند و توفیق دهد که این زبان را برای مخاطبان خود، شیرین و جذاب نماییم و آن را به جایگاه والا و شایسته‌ای که بایسته‌ی آن است، برسانیم. **بمنه و توفیقه!**

گروه عربی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف